

Чым далей час студэнцтва, тым бліжэй яго сутнасць

І.І. Пляхімовіч

Так супала, што 1978-ы стаў пачаткам і для юрыдычнага факультэта Гродзенскага універсітэта, і для мяне – нам з юрфакам па 30. На правах равеснікаў пагутарым, успомнім, зазірнем у будучыню. Усе будзе шчыра і ад душы.

Як чалавек, які нарадзіўся на Гродзеншчыне, у горадзе Ашмяны, я без асаблівых разваг, амаль што аўтаматычна намэціўся паступаць у Гродна, у “свой” Гродзенскі універсітэт. І не важна, што наш абласны цэнтр амаль удвая далей ад Ашмян, чым Мінск з Беларускай дзяржаўнай універсітэтам: 220 км супраць 120 да Мінска. Пытанне лесу “Кім быць?”, якое аднойчы паўстае перад кожным з самых свабодных людзей на Зямлі – выпускнікамі школ –, напаткала мяне, вучня Ашмянскай школы № 3, дзесьці ў 10-м класе. Сваю свабоду я “дэлегаваў” бацькам, якія параілі паступаць на юрыдычны факультэт – маўляў, прэстыжна і работа цікавая, – хаця самі яны да юрыдычнай дзейнасці дачынення не мелі (папа – інжынер, маці – бухгалтар). Маючы ўсяго 15 год, у той час я яшчэ не ўсведамляў, якой жа канкрэтнай прафесіі хацеў бы вучыцца. Мярне будзілі толькі агульныя памкненні дапамагаць людзям, жыць цікава, справядліва і дзейсна, жыць у поўную сілу:

Прожить достойно, откровенно, смотреть – и видеть чудеса,

Чтобы Земля была одета в твои мышленья и дела.

Тым не менш прапаноўваў бацькоў мне спадабалася. Я скончыў школу з залатым медалем і паехаў у Гродна, паступаць на юрфак. У 1994 годзе стаў студэнтам юрыдычнага факультэта, які скончыў на выдатна праз 5 год.

Добра памятаю першы азнаямленча-арганізацыйны сход на факультэце для студэнтаў-першакурснікаў: мінімум ведаў аб факультэце і прафесіі юрыста, максімум хваляванняў і сумненняў у сваіх сілах. Адбыўся сход на 2-м паверсе, у цяперашняй актавай зале. Дэкан факультэта І.В. Гушчын і яго намеснік В.В. Калеснікаў расказалі аб факультэце, кафедрах і іх загадчыках, заклікалі старанна вучыцца, бо ўсе цяпер залежыць толькі ад нас. Заклік гэты быў успрыняты мною літаральна: вучыцца – дык вучыцца, для чаго ж прыехаў за 220 км!

Самыя вялікія ўражанні ад 1-га курса – лекцыі па тэорыі дзяржавы і права Мікалая Уладзіміравіча Сільчанкі, які ў той час толькі-толькі стаў доктарам юрыдычных навук. Чытаў без папер, па памяці, паслядоўна, сцісла, даступна, з каласальнай глыбіняй разумення; і ўсе гэта – на бездакорнай беларускай мове. Першакурснікі былі заварожаны. Мы тады яшчэ не маглі параўноўваць, не мелі студэнцкага вопыту і толькі пачыналі вучыцца, але разам з лекцыямі М.У. Сільчанкі адчулі, што гэта ўжо зусім не школа, гэта універсітэт, іншы, вышэйшы ўзровень; адчулі моц навукі, а яшчэ – сілу вучонага, які, справіўшыся з яе далекімі і халоднымі сутнасцямі, робіць іх такімі блізкімі і даступнымі.

Пасля курсу тэорыі дзяржавы і права я вывучаў яшчэ шмат дысцыплін, пісаў і абараняў дысертацыю, слухаў іншых выкладчыкаў у Гродна і Мінску,

я сам ім стаў, але менавіта прафесар М.У. Сільчанка з'яўляецца для мяне прыкладам класічнага універсітэцкага лектара. Не ведаю, ці ўсведамляў ён сам, што не толькі вучыў нас, але і выхоўваў, у тым ліку – беларускай мовай. На першай лекцыі хтосьці са студэнтаў, незадаволены моўным выбарам прафесара, спытаў яго, на якой мове будуць праходзіць заняткі. Адказ я памятаю і сёння: “Многае ў гэтым жыцці прыходзіць і адыходзіць, а беларускі народ застаецца”.

А што да мяне, то мова гэтых нарысаў няхай сведчыць і аб тым, што з заняткаў М.У. Сільчанкі я вынес не толькі навуку...

1-ы курс увайшоў у маю “дакументальную гісторыю” і адзнакай, якую я больш ніколі не атрымоўваў. Ужо на першым годзе навучання студэнтаў размяркоўвалі па спецыялізацыях. Я абраў грамадзянска-прававую. За курсавую працу па грамадзянскім праве атрымаў 4 балы (па 5-бальнай шкале). Тады я яшчэ не ведаў дзвюх рэчаў: грамадзянскага права і таго, што ўсе адзнакі за курсавыя работы фіксуюцца ў дадатку да дыплама.

Праз год, на 2-м курсе мы апынуліся ў неабсяжнай краіне грамадзянскага права, а гідам выступіла дацэнт Г.Т. Осіпава. Цудоўна, калі выкладчык сам захоплены прадметам, калі прадмет гэты з'яўляецца для яго не проста навукай, а цэлым жыццём. Такім выкладчыкам для нас і была Галіна Тухтараўна. Мы добра ведалі, што акрамя выкладання яна працуе ў юрыдычнай фірме. Г.Т. Осіпава насычала лекцыі прыкладамі з практыкі сваёй фірмы. Студэнты ўдвая давяраюць таму выкладчыку, які бачыць, што з тэорыяй робіць практыка. Дзякуючы навукова-практычнаму падыходу Г.Т. Осіпавай мы ведалі, што грамадзянскае права гэта не толькі навука, але і жывая рэальнасць, і ў хвіліны заняткаў жадалі, ці не праўда, хутчэй з гэтай рэальнасцю сутыкнуцца.

З Галінай Тухтараўнай і грамадзянскім правам звязана падзея, якая мне запомніцца на ўсе жыццё. На 2-м курсе мы павінны былі здаваць экзамен па грамадзянскім праве. Знешняя строгасць Г.Т. Осіпавай, яе кампетэнтнасць разам са складанасцю і аб'ёмнасцю грамадзянскага права, а таксама недастатковай псіхалагічнай загартаванасцю студэнта 2-га курса выклікалі ў мяне страх перад экзаменам. Сапраўды, яшчэ ніводнага экзамена ці заліка я так не баяўся, як грамадзянскага права. Падрыхтоўка да іспыту выдалася таму вельмі напружанай, я аддаў ёй усе свае сілы. У дзень экзамена адчуваў, што хваляванне значна мацней за мяне. Гэтыя б эмоцыі ды ў мірных мэтах! Загадзя настройваўся на горшае. Разважаў, што будзе, калі атрымаю, напрыклад, тройку.

Прышоў на экзамен, выцягнуў білет – пытанні я ведаў. Дачакаўшыся сваёй чаргі, стаў адказваць. Адно з пытанняў, памятаю, датычылася сутнасці права ўласнасці. Адказаў яго, потым наступныя. На стале знаходзілася ваза з прыгожымі чырвонымі ружамі – падарунак выкладчыку ад нашай групы. Не даслухаўшы мяне да канца, Галіна Тухтараўна раптам узяла некалькі руж і ... працягнула іх мне. “Гэта Вам, за адказ”, – сказала яна. У залікоўку – адзнака “выдатна”. Не ведаю, ці знайду я зараз словы, каб перадаць свой стан у той момант! Я быў узрушаны такім нечаканым для мяне паваротам падзей,

прасякнуты і неверагодна ўзрадаваны. Замест трох балаў, якіх баяўся, я атрымаў тры ружы. Вось так бывае: студэнты нясуць кветкі на экзамен, а я прынес іх з экзамена.

Ружы дацэнта Г.Т. Осіпавай падштурхнулі мяне да важнай жыццёвай высновы. Безумоўна, у свеце, дзе, як пісаў Сенэка, кожную гадзіну здараецца так многа, мы не можам з упэўненасцю нічога прадбачыць. Але трэба проста рабіць усе, што ад цябе залежыць і – ніколі не баяцца. А яшчэ, калі навучыцца адрозніваць праблемы і проста цяжкасці, то праблем амаль не застаецца.

Не магу не сказаць аб крымінальным працэсе, які мы вывучалі на 3-м курсе. Дысцыпліна мне спадабалася, бо спадабаўся выкладчык – У.С. Соркін. Да гэтага часу я пасталеў, таму веды мяне пачыналі цікавіць ўжо больш, чым адзнакі. Тады аднакурснікам я б не сказаў, а цяпер мне не сорамна прызнацца: нават атрымаўшы выдатную адзнаку “аўтаматам”, я тым не менш рыхтаваўся да экзамена – веды даражэй за ўсё. Вывучаючы крымінальны працэс, запісваў тыя пытанні, якія ў мяне ўзніклі. Наўрад ці гэта былі пытанні неразумення, хутчэй за ўсё – пытанні ад жадання ведаць больш. На кансультацыі перад экзаменам (“аўтаматаў” не было) я стаў цікавіцца ў выкладчыка многімі праблемамі крымінальнага працэсу. Час кансультацыі скончыўся, але не сканчваліся мае пытанні. Уладзімір Сяменавіч Соркін прапанаваў пайсці на кафедру, каб прадоўжыць нашу навуковую гутарку. Самой быў таксама сябар-аднагрупнік Дзмітрый Бязмен. На кафедры адбыўся сапраўдны мазгавы штурм на крымінальны працэс і ... У.С. Соркіна. З вялікай павагай ўзгадваю гэтага выкладчыка, які не пашкадаваў свайго часу, не пабаяўся нашых пытанняў і 2 (!) гадзіны адказваў на іх. Пры гэтым паўтараў: “Пытайце-пытайце, хлопцы, бамбіце мяне!” Я спытаў аб усім, і на ўсё атрымаў творчы, кваліфікаваны адказ. Праз некалькі год, на выпускным вечары Уладзімір Сяменавіч пацікавіўся, ці ўсім выкладчыкам я задаваў столькі пытанняў, як яму. Я шчыра адказваў: “Толькі тым, у кампетэнтнасці якіх не сумняваўся”.

Паколькі ўжо ўгадаў выпускны, то адзначу, што ен не быў для мяне апошняй падзеяй студэнцтва. Праз некалькі дзен Гродзенскае тэлебачанне арганізавала перадачу, прысвечаную выпуску Гродзенскім дзяржаўным універсітэтам маладых спецыялістаў у 1999 годзе. Запрасілі па аднаму выпускніку ад кожнага факультэта. Дэкан юрфака І.І. Вялента накіраваў мяне. Тая перадача стала для мяне першым вопытам выступлення па тэлебачанні і ўвогуле ў СМІ, а першае, як і лепшае, помніца заўжды. Журналіст задала мне пытанне наконт таго, чым для мяне стаў перыяд студэнцтва. Запіс перадачы і зараз захоўваецца ў мяне дома.

Разважаючы ў час навучання на юрыдычным факультэце аб сваёй прафесійнай будучыні, я бачыў сябе практычным работнікам прававой сферы, хутчэй за ўсё – пракурорам, і адганяў раз-пораз узнікаючыя прапановы знаемых аб навуковай дзейнасці. З чарговым курсам навучання я ўсё больш разумеў не толькі права, але і самога сябе. Жаданне займацца навукай перамагло:

Што мне цемра будзённасці гэтай,
Мне патрэбна навукі святло!

Я сапраўды адчуў: свет ведаў – мой свет. Скончыўшы факультэт, вырашыў ехаць у Мінск, каб паступаць у аспірантуру юрыдычнага факультэта вядучай ВНУ краіны – Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Дзякуй тагачаснаму дэкану Гродзенскага юрфака Іосіфу Іванавічу Вяленце, а таксама Валерыю Васільевічу Калеснікаву – з’арыентавалі і дапамаглі, бо ў Мінску мне не было ад каго чакаць дапамогі, там я нікога не ведаў. У аспірантуру спачатку збіраўся паступаць на тэорыю дзяржавы і права – яшчэ адно сведчанне таго, што заняткі прафесара М.У. Сільчанкі дарэмна для мяне не прайшлі. Тым не менш па прапанове І.І. Вяленты абраў спецыяльнасць “канстытуцыйнае права”.

У 1999 годзе ўпершыню прыехаў на юрыдычны факультэт БДУ. Падышоўшы да кафедры канстытуцыйнага права, здзівіўся: на дзвярах вісела шыльда “Загадчык кафедры – Р.А. Васілевіч, доктар юрыдычных навук, прафесар”. Я і не ведаў, што Старшыня Канстытуцыйнага Суда адначасова працаваў на кафедры, аспірантам якой я хацеў стаць. 2 верасня 1999 года (памятаю не толькі таму, што запісаў у дзенніку) пазнаеміўся з Р.А. Васілевічам у яго службовым кабінцеце ў Канстытуцыйным Судзе. Гэта была першая ў маім жыцці сустрэча з чалавекам такога высокага службовага статусу. Дарэчы, яна магла стаць і апошняй. Прафесар Р.А. Васілевіч спытаў, якія кнігі па канстытуцыйным праве я чытаў. Пасля маіх слоў аб расійскіх аўтарах ен пацікавіўся: “А беларускія?” Прышлося прызнацца, што з працамі беларускіх вучоных я не знаёмы. Тады Старшыня Канстытуцыйнага Суда працягнуў мне дзве кнігі, дастаўшы іх з шуфляды стала. Мне стала няёмка не адразу, а пасля таго, як убачыў на вокладках імя аўтара: “Р.А. Васілевіч”. Кнігі былі выдадзены ў тым жа 1999 годзе, я не чуў аб іх. Зараз гэта добра вядомыя ўсім спецыялістам працы: “Нарматыўныя прававыя акты дзяржаўных органаў Рэспублікі Беларусь” і “Органы дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь”. Прагортваючы ў кабінцеце Старшыні Канстытуцыйнага Суда старонкі яго кніг, у думках я пачаў развітвацца з марай аб аспірантуры. Дзякуй Рыгору Аляксеевічу – катэгарычным ен не быў. Азнаеміўшыся з маім навуковым рэфератам, падрыхтоўка якога з’яўляецца абавязковым патрабаваннем для паступаючых у аспірантуру, Р.А. Васілевіч напісаў станоўчую рэцэнзію. Пасля гэтага сказаў, што калі я паспяхова здам уступныя экзамены, то маім навуковым кіраўніком мог бы стаць прафесар А.А. Галаўко.

Наступным крокам і было суб’яседванне з Анатолем Аляксандравічам. Я вельмі хваляваўся, бо загадзя прафесар А.А. Галаўко адзначыў, што гатовы ўзяць у аспірантуру чалавека, у якога ўбачыць схільнасці да навукі. У час даволі працяглай гаворкі прафесар расказваў аб БДУ, юрыдычным факультэце, выкладчыках і раз за разам задаваў мне пытанні: Што такое дзяржаўны суверэнітэт? А як наконт правоў чалавека і дэмакратыі? Ці ёсць розніца паміж выбарчым правам і выбарчай сістэмай? і г. д. Не бяруся меркаваць, наколькі трапнымі былі мае адказы, але я адказваў як мог, казаў

што ведаў і што думаў. Адлягло ад душы толькі тады, калі прафесар заявіў: “Мяркую, мы возьмем цябе ў аспірантуру”. Падобныя моманты вырашаюць лесы: так я апынуўся ў Мінску і жыў там да сённяшняга дня.

Напрыканцы сустрэчы Анатоль Аляксандравіч пацікавіўся, па якой тэме я жадаю пісаць дысертцыю. Майму адказу – “Дайце мне самую тэарэтычную і складаную тэму” – прафесар часта смяецца і зараз.

Уступныя экзамены здаў, у аспірантуру залічаны і тэму дысертцыі, якую А.А. Галаўко назваў сапраўднай глыбай, зацвердзілі – “Асновы канстытуцыйнага ладу Рэспублікі Беларусь” – вось так, ні больш ні менш, што хацеў, тое і атрымаў.

Калі даўнія знаемыя, якіх часам даводзілася сустракаць у Мінску, цікавіліся, дзе я зараз працую, то я адказваў: “На Чырвонаармейскай, 9, прычым амаль без выхадных”.

– А што там – пракуратура, суд ?

– Не, Нацыянальная бібліятэка.

Горкая часам праца, ды хлеб ад яе салодкі. Скончыўшы аспірантуру, абараніў у 2003 годзе дысертцыю і стаў кандыдатам юрыдычных навук. Удзячны А.А. Галаўко і Р.А. Васілевічу за тое, што ўзялі выкладчыкам кафедры канстытуцыйнага права юрыдычнага факультэта Белдзяржуніверсітэта – мае першае месца працы.

Літаральна праз некалькі дзен пасля абароны дысертцыі мяне выклікаў дэкан юрфака БДУ С.А. Балашэнка і прапанаваў акрамя выкладання заняцца яшчэ адміністрацыйнай работай на факультэце ў якасці памочніка дэкана. Я пагадзіўся і з энтузіязмам узяўся за вывучэнне шматлікіх аспектаў вучэбнага працэсу і іншых напрамкаў дзейнасці факультэта. Верыў тады, веру і зараз, што трэба не толькі рабіць сваю справу, але і захапляцца ёю. Стаўшы членам дэканата, я кожны панядзелак прысутнічаў на нарадах дэкана з кіраўніцтвам факультэта і загадчыкамі кафедраў. Абдумваў уласны, хаця і зусім невялікі (толькі 1 год) вопыт выкладчыцкай працы, узгадваў студэнцкія гады з мэтай выпрацоўкі прапаноў па ўдасканалеванні дзейнасці факультэта – такая задача была пастаўлена дэканам. Ідэі ўзніклі хутка, а дакладней, яны жылі ў мае душы даўно, таму даручэнне Сяргея Аляксандравіча Балашэнкі стала проста штуршком. Але хутка мяне чакалі новыя змены.

Праз некалькі месяцаў мне прапанавалі пасаду намесніка дырэктара Нацыянальнага цэнтра законапраектнай дзейнасці пры Прэзідэнце. Гэта арганізацыя, якая займаецца падрыхтоўкай праектаў законаў, праводзіць іх юрыдычную экспертызу, ажыццяўляе метадычнае кіраўніцтва нарматворчай дзейнасцю ў дзяржаве. Думкай аб пераходзе на дзяржаўную службу я быў заклапочаны. Сумняваўся таму, што толькі-толькі стаў выкладчыкам, вельмі захапіўся гэтай прафесіяй, адчуваў, што яна мне блізкая, што яна мая, пачаў асвойваць работу памочніка дэкана, распрацоўваць і імкнуцца рэалізаваць ідэі дзеля павышэння якасці навучальнага працэсу. І тут спыніць адзін пачатак, каб пачаць другі? Узнікала ў мяне і пытанне аб тым, ці спраўлюся я: ні дня дагэтуль на практыцы не працаваў, а тут – паўбяды што практыка, дык

яшчэ адразу высокая пасада, і ўсе гэта – у мае 26 год. Узгадваю словы Анатоля Аляксандравіча Галаўко: “Надта рана паступіла гэта прапанова. Але... трэба ісці.” Трэба дык трэба, і я пайшоў.

Згодна з заканадаўствам, намеснік дырэктара хаця і прызначаўся дырэктарам Нацыянальнага цэнтра законапраектнай дзейнасці пры Прэзідэнце, але са згоды Кіраўніка Адміністрацыі Прэзідэнта. У выніку, я павінен быў праходзіць субяседванне ў Адміністрацыі Прэзідэнта. Галоўным недахопам лічыўся мой узрост. Пыталі аб тым, як збіраюся кіраваць людзьмі, сярод якіх ёсць значна старэйшыя за мяне. Я адказваў, што пры неабходнасці буду абыходзіцца з імі так жа, як працуючы выкладчыкам – са студэнтамі-завочнікамі, узрост якіх таксама часта пераважаў мае гады: калі няма ведаў, то ўсе роўна будзе двойка.

У 2004–2008 гг. я намеснік дырэктара Нацыянальнага цэнтра законапраектнай дзейнасці пры Прэзідэнце. Некалькі месяцаў таму па рашэнні Кіраўніка дзяржавы Нацыянальны цэнтр рэарганізаваны шляхам далучэння да яго Інстытута дзяржавы і права Нацыянальнай акадэміі навук. Змянілася назва цэнтра – Нацыянальны цэнтр заканадаўства і прававых даследаванняў. На працягу 4-х год сваёй работы ў Нацыянальным цэнтры законапраектнай дзейнасці пры Прэзідэнце прыходзілася весці пытанні распрацоўкі штогадовых планаў падрыхтоўкі законапраектаў, сістэматызацыі заканадаўства і фарміравання Зводу законаў Рэспублікі Беларусь, ажыццяўлення аналітычных даследаванняў. Указам Прэзідэнта ад 1 лютага 2005 г. быў уключаны ў склад рабочай групы па фарміраванні Зводу законаў. У якасці намесніка дырэктара Нацыянальнага цэнтра ажыццяўляў цяжучае кіраўніцтва падрыхтоўкай дадзенага электроннага сабрана, якое налічвае каля 4 тыс. заканадаўчых актаў і міжнародных пагадненняў.

Непасрэднае дачыненне да Зводу законаў мела і самая запамінальная падзея ў маёй прафесійнай дзейнасці. У адпаведнасці з Указам Прэзідэнта “Аб фарміраванні і выданні Зводу законаў Рэспублікі Беларусь” работа над Зводам пачалася 1 студзеня 1999 года і павінна была завяршыцца да 1 студзеня 2008 года. Апошні, 2007-ы год выдаўся няпростым. Трэба было знайсці ў архівах дзяржаўных органаў тэксты некалькіх сотняў міжнародных пагадненняў, страчаных у глыбіні дзесяцігоддзяў, удакладніць размеркаванне актаў паміж рубрыкамі Звода, упарадкаваць, прывесці ў кантрольны стан і пераправесці спісы ўсіх актаў Звода з улікам апошніх змен у заканадаўстве, вырашыць шмат няпростых арганізацыйна-прававых пытанняў – хто з дзяржаўных органаў і за якія сродкі будзе абнаўляць Звод, ажыццяўляць яго распаўсюджванне і тэхнічнае суправаджэнне, па якой цане прадаваць Звод, які надаць яму статус у параўнанні з крыніцамі афіцыйнага апублікавання прававых актаў. Акрамя таго стаяла задача распрацаваць праект указа Прэзідэнта для адлюстравання ў заканадаўстве шэрагу аспектаў, звязаных з функцыянаваннем Зводу і яго выданнем, узгадніць праект з іншымі дзяржаўнымі органамі і арганізацыямі. Пытанні ўзнікала больш, чым заставалася дзен да сканчэння ўстаноўленага Указам Прэзідэнта тэрміна работы над Зводам законаў. Не выканаць задачу было немагчыма. Да работы

над Зводам непасрэдна падключыўся і дырэктар Нацыянальнага цэнтра законапраектнай дзейнасці пры Прэзідэнце Валерый Вацлававіч Міцкевіч, якому я ўдзячны за важкую дапамогу і разуменне.

Паспелі, усе неабходнае зрабілі. Застаўся апошні крок – прадставіць вынікі нашай працы на разгляд высокай дзяржаўнай камісіі. У снежні 2007 года ў будынку Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу адбылося пашыранае пасяджэнне дзяржаўнай камісіі з удзелам вышэйшых службовых асоб Рэспублікі Беларусь, кіраўніцкіх работнікаў дзяржаўных органаў і арганізацый нашай краіны, сярод якіх:

Старшыня Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Г.В. Навіцкі, Старшыня Канстытуцыйнага Суда Р.А. Васілевіч, Старшыня Вярхоўнага Суда В.А. Сукала і яго Намеснік Ж.Б. Шкурдзюк, Старшыня Вышэйшага Гаспадарчага Суда В.С. Камянкоў і яго Намеснік Л.Р. Козырава, Намеснік Старшыні Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу С.М. Забалотец, Намеснік Кіраўніка Адміністрацыі Прэзідэнта Н.У. Пяткевіч, Міністр юстыцыі В.Р. Галаванаў, Намеснік Генеральнага пракурора М.М. Купрыянаў, дырэктар Нацыянальнага цэнтра законапраектнай дзейнасці пры Прэзідэнце В.В. Міцкевіч, дырэктар Нацыянальнага цэнтра прававой інфармацыі А.Э. Краўцоў, Старшыня Рэспубліканскай калегіі адвакатаў Н.І. Андрэйчык.

На пасяджэнне былі запрошаны таксама прадстаўнікі рэспубліканскіх і мясцовых органаў улады, сродкаў масавай інфармацыі, супрацоўнікі і студэнты вядучых устаноў адукацыі юрыдычнага профілю. Рады, што на мерапрыемстве прысутнічалі і прадстаўнікі маея alma mater – М.Г. Жук – у той час дэкан юрыдычнага факультэта, і дацэнт С.Я. Чабуранава.

Дзяржаўная камісія павінна была вырашыць – зацвердзіць Звод законаў ці адхіліць яго. Сярод высокапастаўленых удзельнікаў пасяджэння меліся і сур’ёзныя праціўнікі Звода. Займаючыся арганізацыяй кульмінацыйнага мерапрыемства за амаль 10-гадовы перыяд працы над Зводам законаў, рыхтуючыся да яго, мы не маглі быць упэўненымі ў тым, чым яно скончыцца. Прадставіць Звод і выступіць з асноўным дакладам “Аб выніках працы па фарміраванні і падрыхтоўцы да выдання Зводу законаў Рэспублікі Беларусь” даручылі мне.

Прызнаюся: яшчэ ні да воднага іспыту ў сваім жыцці я так не рыхтаваўся. Праўду кажуць мудрыя педагогі: самыя складаныя вучэбныя экзамены становяцца простымі ў параўнанні з экзаменамі жыцця. Выступіў, сказаў усе, што лічыў галоўным і неабходным, з дапамогай камп’ютара і праектара прадэманстраваў Звод на экране, адказаў на пытанні.

Дзяржаўная камісія прыняла рашэнне аб зацвярджэнні Зводу законаў Рэспублікі Беларусь і яго гатоўнасці да распаўсюджвання. Гэта была агульная перамога ўсіх, хто ўдзельнічаў у падрыхтоўцы Звода. У той дзень ва ўсіх выпусках беларускіх навін асвятлялася пасяджэнне дзяржаўнай камісіі і завяршэнне работы па фарміраванні Зводу законаў.

Хачу адзначыць, што нават стаўшы дзяржаўным служачым, я не развітаўся з выкладчыцкай і навуковай дзейнасцю, па сумяшчальніцтву працую і зараз дацэнтам усе той жа кафедры канстытуцыйнага права

юрыдычнага факультэта БДУ. А інакш і быць не магло, бо прафесія выкладчыка – лепшая ў свеце. Шкада, што не ўсе выкладчыкі аб гэтым ведаюць.

“Толькі час, не бачны і хуткаплынны, дала нам у валоданне прырода”, – пісаў Сенэка. Заклапочаны думкай аб тым шанцу, які выпаў мне нейкі момант прысутнічаць у жыцці, я страчваю ўсе сілы, каб ісці, ісці да лепшага, а потым – яшчэ лепшага, самаўдасканалвацца, усвядоміць ідэалы і змагацца за іх. На гэтым шляху мрояцца думкі, фарміруюцца перакананні і ідэі. Хацелася б падзяліцца некаторымі з іх дзеля далейшага ўдасканалвання навучальнага працэсу на юрыдычным факультэце. Дарэчы, гэта актуальна не толькі для ГрДУ, але і іншых дзяржаўных ВНУ краіны.

Існуе праблема адсутнасці непасрэднай сувязі паміж поспехам у выкладанні і службовым, матэрыяльным статусам выкладчыка. Гэты статус залежыць зараз ад вучонай ступені, звання, колькасці публікацый, працоўнага стажу. Аднак названыя фактары не з’яўляюцца галоўнымі паказчыкамі здольнасцей выкладчыка, толькі ўскосна характарызуючы выкладчыцкі патэнцыял; а нярэдка ўвогуле не маюць з ім сувязі. Неабходна выкарыстоўваць прамы паказчык – поспех выкладчыка ў аудыторыі.

Для гэтага бачыцца мэтазгодным увесці механізм ацэнкі работы выкладчыкаў непасрэднымі ўдзельнікамі вучэбнага працэсу – студэнтамі – шляхам іх пісьмовага апытання. Мэты ўстанаўлення дадзенага механізму:

забяспечыць максімальную і пастаянную аддачу выкладчыка на занятках;

выявіць прафесійныя і маральныя якасці выкладчыкаў і ўлічваць для вызначэння іх статусу.

Вынікі пісьмовых апытанняў студэнтаў павінны прымацца пад увагу пры перавыбранні прафесарска-выкладчыцкага складу на пасады, устанаўленні павышаючых каэфіцыентаў, прэміраванні, размеркаванні вучэбнай нагрукі.

Студэнты аб’ектыўна і дакладна ацэньваюць якасць работы выкладчыкаў, аб чым пераканаўча сведчаць, напрыклад, асобныя выпадкі правядзення апытанняў у БДУ. Удзел студэнтаў у вызначэнні ступені якасці адукацыйных паслуг мае месца ў многіх краінах. Каб дадаткова гарантаваць аб’ектыўнасць ацэнкі, да гэтага працэсу можна прыцягнуць саміх супрацоўнікаў (выкладчыкаў).

Нехта скажа мне, што і так вядома хто як выкладае. Ведаць – адно, а мець вынікі апытання – справа іншая. Такія вынікі служылі б афіцыйным, дакументальна зафіксаваным паказчыкам.

Дадзены паказчык можна выкарыстоўваць і для вызначэння лепшай кафедры, выкладчыкі якой атрымалі вышэйшыя балы. Гэта створыць канкурэнцыю і паміж кафедрамі, будзе стымуляваць іх дзейнасць. Лепшыя кафедры трэба заахвочваць: дазваляць кафедры ўводзіць дадатковыя дысцыпліны, павялічваць колькасць ставак, прэміраваць загадчыка. Падобныя меры дапамогуць сфарміраваць больш эфектыўныя кадравы

механізм: загадчыкі кафедраў будуць зацікаўлены ў прыеме на працу кваліфікаваных спецыялістаў.

Неабходна павысіць патрабавальнасць да ўзроўню ведаў студэнтаў. Паступленне на юрыдычны факультэт не павінна гарантаваць атрыманне дыплама. Наўрад ці за вучэбную непаспяховасць адлічваецца звыш 1–3 % навучэнцаў у год. Фактычна ж колькасць студэнтаў, не здольных выконваць вучэбную праграму, значна большая. Прычым сумняваюся, каб многія студэнты лічылі, што вучыцца на юрыдычным факультэце цяжка.

Мягкі падыход пры ацэньванні ведаў прыводзіць па сутнасці да патурання студэнтам-гультаям. Праблема заключаецца ў адсутнасці механізму, які б пабуджаў выкладчыка, незалежна ад яго псіхалагічных і маральных якасцяў, быць патрабавальным і аб'ектыўным на экзамене. Патрабавальнасць выкладчыка нясе для яго ў асноўным негатыўныя наступствы: пераўтвараецца ў страту ім часу і неаплачваемую працу пры пераздачах студэнтамі экзамена, звязана з вялікім псіхалагічным напружаннем і верагоднасцю канфліктаў са студэнтамі. Празмерна ж лаяльны падыход не цягне за сабой ні скаргаў студэнтаў, ні прэтэнзій дэканата. У выніку, не хапае, па-першае, стымулюючай сістэмы, якая б пабуджала выкладчыка да патрабавальнасці на экзамене, а па-другое, кантрольнай сістэмы адказнасці ў выпадку завышэння адзнак.

У якасці кантрольнай сістэмы практыка заходніх краін прапаноўвае пісьмовую форму здачы іспытаў. Гэта дазваляе праверыць адпаведнасць пастаўленай адзнакі адказу студэнта, паколькі пісьмовыя экзаменацыйныя работы здаюцца ў дэканат. Але такі спосаб кантролю ведаў мае і недахопы. Напрыклад, – не садзейнічае ўменню студэнтаў граматычна і пераканаўча гаварыць, выказваць свае думкі. Можна таксама прапанаваць дзяліць студэнцкія групы для здачы экзамена на дзве падгрупы. Існуючая практыка, калі экзамен для ўсёй групы з 25–30 чалавек ставіцца на адну дату і час, прыводзіць да павярховага і “паскоранага” ацэньвання ведаў студэнтаў: да 7 хвілін на аднаго студэнта. Аплачваемая ж вучэбная нагрузка разлічана прыкладна зыходзячы з 20 хвілін на адзін экзаменацыйны адказ. Калі адказ студэнта на экзамене займае 15 хвілін (гэта нармальна з разліку 5 хвілін на кожнае з трох пытанняў білета), то экзамен усёй групы будзе доўжыцца з 9 да 18 (!) гадзін без перапынку, што надзвычай складана і для выкладчыка, і для студэнтаў.

Трэба змяніць само стаўленне да экзамена толькі як формы кантролю за ведамі студэнтаў. Экзамен – добрая магчымасць для студэнтаў праявіць свае здольнасці, а для выкладчыкаў – убачыць і адзначыць гэтыя здольнасці. Лепшым студэнтам патрэбна на экзамене не толькі адзнака, але і самарэалізацыя. Яны маглі б выказаць шчыры папрок у тым, што атрымоўваюць часам ад экзаменатара адзнаку раней, чым паспяваюць прадэманстраваць свае веды (набытыя напружанай працай на працягу цэлага семестра) ці агучыць уласныя меркаванні наконт тых ці іншых навуковых пытанняў. Экзамен – гэта і спосаб самакантролю выкладчыка. Адказы студэнтаў павінны аналізавацца ім на прадмет эфектыўнасці сваёй працы і

ўлічвацца ў далейшым для карэкціроўкі зместу вучэбнага курса і методыкі яго выкладання. Значыць, экзамен – іспыт не толькі для студэнтаў, але і выкладчыка.

Такім чынам, на экзамене перад выкладчыкам стаяць разнастайныя педагагічныя задачы, рашэнне якіх пры захаванні існуючага становішча наўрад ці магчыма.

Есць сэнс і ва ўнутраных кантрольных зрэзах – праз нейкі час пасля сесіі праводзіць вусныя ці пісьмовыя кантрольныя работы, якія ацэньваліся б іншым выкладчыкам ці камісіяй, а вынікі супастаўляліся б з адзнакамі, пастаўленымі студэнтам на экзамене. Неабходна рэагаваць і на выпадкі незадавальняючага ўзроўню падрыхтоўкі студэнтаў на выпускных экзаменах – высвятляць, хто з выкладчыкаў паставіў такім студэнтам станоўчыя адзнакі па адпаведнай дысцыпліне падчас цяжучага навучання.

Сэнс патрабавальнага падыходу да выстаўлення адзнак звязаны не толькі і нават не столькі з імкненнем пакараць тых, хто не заслугоўвае вышэйшай адукацыі, а з заахвочваннем здольных, стараных і адказных студэнтаў. Такія студэнты павінны бачыць, па-першае, што іх здольнасці, увага, працавітасць непасрэдна адзначаюцца высокімі баламі на экзаменах і абумоўліваюць тым самым іх статус на факультэце; а па-другое, што тыя, хто дэманструе адваротныя якасці, атрымоўвае і адваротныя балы. Не патрэбна ніякая іншая выхаваўчая работа на факультэце – дастаткова ставіць “выдатна” выдатнікам і “незадавальняюча” гультаям. Менавіта тут крыніца вялікай адказнасці кіраўніцтва факультэта і выкладчыкаў: яны або фарміруюць веру маладых людзей у справядлівасць або назаўжды яе знічтажаюць.

Лічу неабходным развіваць методыку правядзення практычных заняткаў. На жаль, яны разглядаюцца многімі выкладчыкамі як менш значная форма навучання, чым лекцыі. Практычныя заняткі не павінны ператварацца ў спосаб кантролю за ведамі студэнтаў з пераказам імі лекцыйнага матэрыяла, бо гэта скажае іх сутнасць. Практычны занятак з’яўляецца даволі складанай формай навучання і патрабуе ад выкладчыка спецыяльнай падрыхтоўкі. Занятак мэтазгодна праводзіць у выглядзе абмеркавання пытанняў, адказы на якія непасрэдна не дадзены на лекцыі ці ў рэкамендаванай літаратуры, але да якіх можна прыйсці на аснове лекцыйнага ці самастойна вывучанага матэрыяла, у выглядзе рашэння задач, калектывнага аналізу прававых актаў і г. д.

Сродкамі ўдасканалвання практычных заняткаў могуць быць:

узгаданы вышэй механізм ацэньвання работы выкладчыкаў з боку студэнтаў, які здольны стымуляваць пошук найбольш эфектыўных спосабаў выканання розных відаў вучэбнай нагрукі;

навучанне выкладчыкаў метадам правядзення практычных заняткаў;

перегляд планаў правядзення такіх заняткаў.

Увогуле навучальны працэс мае патрэбу ў большай практычнай скіраванасці. Есць плен у тым, каб значная, а тое і большая частка пытанняў, задач, вырашаемых студэнтамі (асабліва старэйшых курсаў) на практычных

занятках, былі не прыдуманы, не створаны штучна, а ўзяты з рэальнага жыцця. Не патрэбны задачы, калі ўзяць умоўны прыклад, нахталт таго, што “Парламент Рэспублікі Беларусь прыняў закон, указ і загад, – якія з названых актаў ен не меў права прымаць?”. – На практыцы беларускі Парламент ніколі не прымае ўказы і загады; правамерныя ж віды яго актаў разглядаюцца на лекцыі. Рэальную накіраванасць мелі б задачы, калі для рэгулявання канкрэтных адносін (дзяржаўная рэгістрацыя суб’ектаў гаспадарання, статус пэўных відаў юрыдычных асоб, прысваенне найменняў географічным аб’ектам) трэба выбраць адэкватны від нарматыўна-прававога акта, – у нарматворчай дзейнасці пастаянна ўзнікаюць і выклікаюць дыскусію паміж зацікаўленымі дзяржаўнымі органамі падобныя пытанні. Толькі пры такім падыходзе выпускнікі будуць непасрэдна падрыхтаваны да прафесійнай дзейнасці. Дадзеная прапанова патрабуе ад выкладчыка ведаць практыку ў межах сваёй дысцыпліны. Калі гэта цяжка зрабіць па аб’ектыўных прычынах, ёсць сэнс афіцыйна звярнуцца ад імя факультэта (універсітэта) да кампетэнтнага дзяржаўнага органа (арганізацыі) з просьбай сфармуляваць найбольш тыповыя і важныя юрыдычныя пытанні, якія ўзнікаюць пры рэалізацыі заканадаўства ў сферы дзейнасці органа і ажыццяўленні яго функцый. На падставе свайго вопыту работы ў нарматворчай арганізацыі магу засведчыць, што нават палажэнні агульнай тэорыі права непасрэдна прымяняюцца на практыцы. Напрыклад, у дзейнасці Нацыянальнага цэнтра гэта датычыцца пытанняў прызнання асобных афіцыйных дакументаў крыніцамі права, размежавання прадмета рэгулявання розных відаў нарматыўна-прававых актаў для распрацоўкі іх праектаў, спецыфікі кодэкса як формы прававога акта, статусу дзяржаўных зборнікаў заканадаўства ў кантэксце іх адрознення ад крыніц афіцыйнага апублікавання прававых актаў, суадносін розных форм сістэматызацыі заканадаўства, паняцця і спецыфікі адсылачных і бланкетных нормаў і інш.

Пашырэнне практычнай скіраванасці навучальнага працэсу павінна знайсці адлюстраванне і ў змесце кантрольных заданняў (пытанняў да экзаменаў і залікаў). Акрамя тэарэтычных пытанняў у іх трэба ўключаць задачы, пошукавыя пытанні. Тым самым неабходна набліжаць вучэбны кантроль да рэальных умоў прафесійнай дзейнасці. Інакш атрымоўваецца, што вучэбныя экзамены здаюцца па адных пытаннях, а “прафесійныя” – па іншых.

Маецца рэзерв для ўдасканалвання парадку праходжання вучэбнай і вытворчай практыкі з мэтай недапушчэння фармалізму і стварэння дзейснага механізму кіраўніцтва і кантролю за практыкай. У студэнтаў ёсць вялікая патрэба мысліць і дзейнічаць у рэальных умовах юрыдычнай практыкі. Сімінарскія (практычныя) заняткі не могуць па сваёй сутнасці вырашыць гэтую праблему. Задача не ў тым, каб як мага хутчэй далучыць студэнтаў да практычнай дзейнасці – яны будуць займацца ёю ўсе сваё далейшае жыццё. Гаворка ідзе пра тое, каб выкарыстоўваць практычную дзейнасць ў якасці сродка лепшага засваення тэарэтычнага матэрыялу, прапануемага студэнтам на занятках. Паўнаўдаснае ўсведамленне і разуменне многіх з’яў магчыма

толькі пры сутыкненні з імі на практыцы. Рэальныя сітуацыі правапрымянення будзяць творчую думку, узмацняюць патрэбу ў навучанні, дазваляюць ацаніць назапашаны аб'ём ведаў, павышаюць інтарэс да будучай прафесіі. У сувязі з адзначаным, практычная дзейнасць сапраўды мае сэнс у якасці важнага элемента працэсу навучання. Праблема ў тым, што не хапае надзейнага механізму, які б пабуджаў арганізацыі, у якія студэнты накіроўваюцца на практыку, адказна ставіцца да кіраўніцтва ёю.

Адной з мер магло б быць накіраванне студэнтаў на практыку ў тыя арганізацыі, у якіх працуюць (сумяшчаюць практычную работу з выкладчыцкай) выкладчыкі факультэта, і прызначаць іх кіраўнікамі практыкі. Так забяспечваецца штодзеннае ўзаемадзеянне кіраўніка практыкі са студэнтамі. Паколькі кіраўніцтва практыкай стане элементам вучэбнай нагрузкі названых выкладчыкаў, то яны будуць абавязаны ясна яе выконваць.

Можна прапанаваць таксама, каб універсітэт заснаваў юрыдычную фірму, якая разам з камерцыйнай дзейнасцю займалася б непасрэднай арганізацыяй у сябе студэнцкай практыкі.

Мяркую, было б справядлівым, каб факультэт актыўна садзейнічаў сваім лепшым выпускнікам у працаўладкаванні. Гэтая праца павінна адпавядаць іх здольнасцям і поспехам на працягу ўсяго перыяду навучання і такім чынам забяспечваць бесперапыннасць працэсу іх творчага росту. У іншым выпадку выпускніку прыдзіцца на практыцы даказваць “з нуля” свае здольнасці, і няма гарантыі, што аб'ектыўныя умовы дазваляць яму гэта хутка зрабіць. Садзеянне з боку факультэта ўладкаванню выпускнікоў на прывабную працу стала б для студэнтаў адным з самых моцных стымуляў вучобы.

На жаль, ідэя аб вызначальнай ролі здольнасцяў марудна пераходзіць на ўзровень практыкі, штодзённай кадровай палітыкі наймальнікаў. Апошнія часта адмаўляюць выпускнікам, спасылаючыся на адсутнасць вакансій. Такіх наймальнікаў так і хочацца спытаць: А што, усе вашы работнікі – здольныя спецыялісты? Яны працуюць не толькі за грошы, але і за ідэю? Не чакаюць даручэнняў, а самі ўносяць смелыя прапановы? Працуючы не адзін год на практыцы, кіруючы людзьмі, удзельнічаючы ў вырашэнні кадровых пытанняў, я ўжо даўно прыйшоў да пераканання, што ўсе работнікі дзеляцца на дзве катэгорыі: першыя чакаюць сканчэння працоўнага дня, другія – яго пачатку; праўда, апошніх амаль не існуе. Калі ж яны знаходзяцца і звяртаюцца ў пошуках працы, ім кажуць, што “няма вакансій”. Кіраўніцкія супрацоўнікі органаў і арганізацый, часта самі пазбаўленыя здольнасцяў, не бачаць іх і ў іншых. Ды і ўвогуле творчыя схільнасці здаюцца ім чымсьці далекім і абстрактным, незразумелым; ім бліжэй простыя паняцці “стаж”, “спецыяльнасць”, “месца папярэдняй працы”. Многія неардынарныя, творчыя асобы сутыкаюцца з сумным законам адносінаў да людзей: сярэдняя вартасць – гэта вартасць, вялікая вартасць – ужо недахоп.

Місія факультэта можа лічыцца выкананай, калі прыняты захады да таго, каб як мінімум старт прафесійнага жыцця выхаванцаў адпавядаў іх поспехам у навучанні.

Усе асноўныя мерапрыемствы па ўдасканалванні работы факультэта павінны ісці на карысць студэнтаў. Менавіта яны – зацікаўленыя і шчырыя, маладыя і прыгожыя – галоўны скарб кожнага ўніверсітэта. Не студэнты існуюць для выкладчыкаў, а выкладчыкі – для студэнтаў. Кажу гэта не як мінулы студэнт, а як сённяшні выкладчык. Увесь наш вопыт і веды, пасады і званні каштуюць менш, чым іх маладосць і неабсяжныя прасторы будучага жыцця.

Спадзяюся, што калектыў юрыдычнага факультэта Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта вырашыць любыя задачы, якія ставіць жыццё. У адрозненне ад людзей, факультэты не старэюць, увесь пройдзены імі шлях – толькі здабытак, а не страта. У сваю чаргу, магу запэўніць, што заўжды гатовы быць часткай сваёй *alma mater*, выступаць перад студэнтамі, удзельнічаць у канферэнцыях, прапаноўваць ідэі па развіцці факультэта. З цягам часу ўсе менш помняцца дробязі і больш яскрава вылучаецца галоўнае. А значыць да наступнага юбілею факультэта ёсць шанец вынайсці новыя ісціны аб студэнцкім мінулым.

Хацелася б павіншаваць з 30-годдзем факультэта ўсіх яго цяперашніх і мінулых студэнтаў, выкладчыкаў, кіраўніцкіх работнікаў, іншых супрацоўнікаў. Мае асаблівыя словы ўдзячнасці – Л.Р. Беразоўскай, Г.Т. Осіпавай, І.І. Вяленце, С.І. Журомскаму, В.В. Калеснікаву, М.У. Сільчанку, У.С. Соркіну.

Вучоба на юрыдычным факультэце была для мяне не проста вучобай, яна была жыццём. А ў жыцці ёсць усе: радасці, няўдачы, хваляванні, будні, памкненні і расчараванні, сустрэчы і развітанні. Сутнасць гэтага жыцця стала часткай маёй сутнасці. А значыць, калі нешта ў маім цяперашнім быцці менавіта так, а не інакш, то гэта і таму, што аднойчы, па дарозе з Ашмян я заехаў на Гродзенскі юрфак і спыніўся там на цэлых 5 год...

Са святам, юрфак!

Пляхімовіч, І.І. Чым далей час студэнцтва, тым бліжэй яго сутнасць / І.І. Пляхімовіч // Весн. Гродзен. дзярж. ун-та. Сер. 4, Правазнаўства. – 2008. – № 3. – С. 109–116.